

UDC: 347.77(045)(575.1)

O'ZBEKISTONDA MUALLIFLIK HUQUQI HIMOYASINI TA'MINLASHDA MULKIY HUQUQLARNI JAMOAVIY ASOSDA BOSHQARUVCHI TASHKILOTLARNING TUTGAN O'RNI

Yuldashov Abdumo'min Abdugopirovich,

Toshkent davlat yuridik universiteti

Intellectual mulk huquqi kafedrası

dotsenti v.b., yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

ORCID: 0000-0002-2940-8718

e-mail: abdumuminyuldashev@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada bugungi kunda O'zbekistonda mualliflik huquqi himoyasining holati va jaryonlari, xususan, bunda mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarning o'zni xususida so'z boradi. Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq, fan, adabiyot va san'at asarlarining mualliflari, ijrochilar, fonogrammalarni tayyorlovchilar yoki boshqa huquq egalari o'z mulkiy huquqlarini amalga oshirish maqsadida o'z mulkiy huquqlarini jamoaviy asosda boshqaradigan tashkilotlar tuzishga haqlidir. Maqolada ushbu turdagi tashkilotlar o'z vazifa va funksiyalarini amalga oshirishda qo'llaydigan huquqiy usul va vositalarning yuridik ahamiyati keltirilgan. Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar o'zi boshqarayotgan huquqlarni himoya qilish uchun zarur bo'ladigan har qanday yuridik harakatlarni bajarish huquqiga ega ekanligidan kelib chiqib, ushbu harakatning yuridik tabiati, muallif va huquq egalari mulkiy hamda shaxsiy nomulkiy huquqlari himoyasini amalga oshirish mexanizmlari sud amaliyoti orqali yoritib berilgan. Shuningdek, maqolada mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot o'zi qaysi huquq egalari nomidan ish ko'rayotgan bo'lsa, shu huquq egalari nomidan va ulardan olingan vakolatlar asosida to'lanadigan haq miqdori va shartnomalarning tuzilishiga doir boshqa shartlarni foydalanuvchilar bilan kelishib olishi, bunday tashkilot boshqarayotgan huquqlardan foydalanish uchun foydalanuvchilar bilan shartnomalar tuzish va haq miqdorini kelishib olish kabi masalalar ham muhokama qilingan. Yakunda O'zbekistonda mualliflik huquqini jamoaviy asosda boshqarish "instituti"ni takomillashtirish masalasi haqida xulosalar qilingan.

Kalit so'zlar: mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqarish, mualliflik huquqi, mulkiy huquqlar, shaxsiy nomulkiy huquqlar, foydalanuvchi, mualliflik shartnomasi, litsenziya shartnomasi.

РОЛЬ ОРГАНИЗАЦИЙ, УПРАВЛЯЮЩИХ ИМУЩЕСТВЕННЫМИ ПРАВАМИ НА КОЛЛЕКТИВНОЙ ОСНОВЕ, В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЗАЩИТЫ АВТОРСКИХ ПРАВ В УЗБЕКИСТАНЕ

Юлдашов Абдумумин Абдугопирович,

доктор философии по юридическим наукам (PhD), и.о. доцента

кафедры Право интеллектуальной собственности

Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В статье рассматриваются современное состояние и процессы защиты авторских прав в Узбекистане, в частности роль организаций, осуществляющих управление

имущественными правами на коллективной основе. Известно, что в соответствии с Законом Республики Узбекистан «Об авторском праве и смежных правах» авторы, исполнители, производители фонограмм или иные правообладатели произведений науки, литературы и искусства для осуществления своих имущественных прав имеют право создавать организации, управляющие имущественными правами на коллективной основе. В статье освещается юридическое значение правовых методов и средств, используемых такими организациями при выполнении ими своих задач и функций. В связи с тем, что организации, управляющие имущественными правами на коллективной основе, вправе совершать любые юридические действия, необходимые для защиты прав, которыми они управляют, освещены правовая природа этих действий, механизмы защиты имущественных и личных неимущественных прав авторов и держателей прав. В статье также предусмотрено, что организация, осуществляющая управление имущественными правами на коллективной основе, может согласовывать с пользователями размер вознаграждения, подлежащего выплате от имени правообладателей и на основании вытекающих из них полномочий, и иные условия договоров. Также обсуждены такие вопросы, как заключение соглашений с пользователями и согласование с пользователями суммы вознаграждения за осуществление прав, которыми управляет организация. Выводы автора основаны на вопросе совершенствования института коллективного управления авторскими правами в Узбекистане.

Ключевые слова: управление имущественными правами на коллективной основе, авторский права, имущественные права, личные неимущественные права, пользователь, авторский договор, лицензионный договор.

THE ROLE OF COLLECTIVE MANAGEMENT IN ENSURING COPYRIGHT PROTECTION IN UZBEKISTAN

Yuldashov Abdumumin Abdugopirovich,

Acting Associate Professor of the Department of
Intellectual Property Law of Tashkent State University of Law,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law

Abstract. The article discusses the current state and processes of copyright protection in Uzbekistan, in particular, the role of organizations that manage property rights on a collective basis. It is known that according to the Law of the Republic of Uzbekistan “On Copyright and Related Rights”, authors, performers, producers of phonograms or other copyright holders of works of science, literature and art, in order to exercise their property rights, have the right to create organizations that manage their property rights on a collective basis. The article highlights the legal significance of the legal methods and means used by such organizations in the performance of their tasks and functions. Due to the fact that organizations that manage property rights on a collective basis are entitled to take any legal actions necessary to protect the rights they manage, the legal nature of these actions, the mechanisms for protecting the property and personal non-property rights of authors and right holders with highlights. The article also provides that an organization which manages property rights on a collective basis may agree with users on the amount of remuneration to be paid on behalf of the right holders and the basis of the powers arising from them, and other terms of contracts. Issues such as entering into agreements with users and negotiating with users the amount of remuneration for exercising the rights managed by the organization were also discussed. The conclusion based on the issue of improving the “institution” of collective copyright management in Uzbekistan is provided at the end of the article.

Keywords: management of property rights on a collective basis, copyright, property rights, moral rights, user, author’s agreement, license agreement.

Kirish

Bugungi kunda O'zbekistonda mualliflik huquqini muhofaza qilishning zamonaviy huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish sohasida ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilmoqda. Bu borada, ayniqsa, mualliflik huquqini muhofaza qilishning shartnomaviy-huquqiy asoslari va mexanizmlarini takomillashtirish, asarlardan foydalanishda "mualliflik shartnomasi" institutini keng joriy etish, taraflarning huquq va majburiyatlarini qat'iy belgilash, shuningdek, xalqaro va milliy miqyosda mualliflar mulkiy huquqlarini boshqarishda qo'llanadigan turli vosita hamda usullarni takomillashtirishning ilmiy-nazariy va amaliy yechimlarini topish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Mamlakatimizda mualliflik huquqi, ya'ni adabiy, san'at va tasviriy san'at asarlarini hurmat qilish qay darajada deb o'ylaysiz? Mualliflik asarlaridan muallif yoki boshqa huquq egasining roziligi bilan foydalaniladimi? Afsuski, bugungi kunda bu kabi savollarning ko'pi javobsiz yoki so'raluvchi shaxs uchun "g'ayritabiiy" savoldek tuyulishi mumkin. Ha, aynan shunday. Vaholanki, O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonunida muallif yoki huquq egasining mulkiy va shaxsiy nomulkiy huquqlari doirasi belgilab berilgan. Hattoki shaxsiy maqsadlarda foydalanilganlik uchun ham haq to'lash bilan bog'liq qoidalar mavjud. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi 1056-moddasiga ko'ra, muallifga asardan har qanday shaklda va har qanday usulda foydalanishda mutlaq huquqlar tegishlidir. Ushbu kodeksga ko'ra, intellektual faoliyat natijasiga yoki xususiy alomatlarni aks ettiruvchi vositaga nisbatan mulkiy huquqlar egasiga ana shu intellektual mulk obyektidan o'z xohishiga ko'ra har qanday shaklda va har qanday usulda mutlaq qonuniy foydalanish huquqi tegishli bo'ladi.

Eng muhimi, bugungi kunda mualliflik huquqi obyektlari o'zining tarmoq yo'nalishlari: *a) adabiyot va noshirlik; b) musiqa*

va teatr; d) kino; e) radio va televideniye; f) fotografiya asarlari; g) EHM va ma'lumotlar bazalari; h) vizual va grafik ishlar; i) reklama xizmatlari; j) mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlardan kelib chiqib, rivojlangan xorijiy mamlakatlar iqtisodiyotida katta o'rin tutmoqda. Xususan, 2019-yilda AQSh yalpi ichki mahsulotida mualliflik huquqi sanoati ulushi 2,5 trillion (2,568,23 mlrd) AQSh dollariga yetib, mamlakat iqtisodiyotining 11,99 foizini tashkil etgan [1]. Shuningdek, Mualliflar va bastakorlar xalqaro konfederatsiya (CISAC) 130 dan ortiq mamlakatdan 250 dan ortiq mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarni birlashtirgan bo'lib, 2017-yilda ushbu tashkilot tarkibiga kiruvchi mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar tomonidan yig'ilgan mualliflik haqlari miqdori 447,8 mln AQSh dollarini tashkil etgan.

Material va metodlar

Shuni ta'kidlash kerakki, mamlakat iqtisodiy ko'rsatkichlarida mualliflik huquqi obyektlari ulushini hosil qilish va oshirib borish uchun, fikrimizcha, birinchi navbatda, uning huquqiy himoyasi masalalarini ta'minlash lozim. Ushbu sohada faoliyat yuritayotgan olimlar tomonidan, asosan, mulkiy huquqlarni boshqarish bilan bog'liq tadqiqotlar nazariy nuqtayi nazardan cheklangan.

Tan olish kerakki, o'zbekistonlik ijodkorlar qalamiga mansub mualliflik va turdosh huquqlar obyektlariga bo'lgan talab Markaziy Osiyo va xorijiy mamlakatlarda ancha kuchli. Ushbu jarayonlarga nisbatan mualliflik huquqi hamda iqtisodiyot qoida va mexanizmlarini qo'llashning o'zi yetarli deb o'ylayman. Sababi sohaga doir normativ-huquqiy hujjatlarimiz xalqaro shartnoma va konvensiyalar talablariga to'la mos keladi hamda ularni mumkin bo'lsa "mukammal" deyishga arziydi. Biroq amaliyotda yuqoridagi qonun normalari hamda mualliflik huquqiga hurmat tamoyillari deyarli "ishlamasligi"ni ko'rish mumkin. Bu borada, birinchi navbat-

da, “intelektual mulk institutlari” rolini oshirish davr talabidir. Mazkur institutlar qatoriga *mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar, texnologiyalar va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash markazlari, patent vakillari, ilmiy-tadqiqot va o'quv muassasalarini* kiritish mumkin. Xususan, mualliflik huquqida mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar asosiy huquqiy mexanizm va vosita hisoblanadi. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqot ishlarining asosiy jihati, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar tomonidan *sudlarda huquqlarni himoya qilish va ma'naviy zararni talab qilish* bilan bog'liq holatlarda ko'rinadi. Aynan ushbu masalalar tadqiqotning asosiy metodlarini tashkil etadi.

Tadqiqot natijalari

Ma'lumki, texnika taraqqiyoti jadallashgan bugungi kunda mualliflik huquqi bilan muhofaza qilinadigan asarlar himoyasini ta'minlash masalasi dolzarb hisoblanadi. Zero, muallif yoki huquq egasi tomonidan asar himoyasini ta'minlash juda qiyin va moliyaviy jihatdan juda qimmat, kerak bo'lsa, aytish mumkinki, imkonsizdir.

Simsiz aloqa vositalaridan foydalanish darajasi va doirasi juda keng. Har bir foydalanuvchi bilan kelishish va monitoring qilish masalalari haqida o'ylab ko'rishning o'zi yetarli. Ayniqsa, chegara bilmas internet (virtual) muhiti rivojining o'zi buni yaqqol tasdiqlaydi. Bu jarayonda o'z-o'zidan bozor munosabatlari elementlari ham muhim rol o'ynaydi. Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqarish tashkilotlari yuqoridagi muammoni hal qilish hamda bozor munosabatlari ishtirokchisi sifatida bu borada muhim o'rin tutadi.

Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar – bu huquq egalari ning nomidan harakat qiluvchi tashkilot hisoblanadi. Huquq egalari nomidan bu kabi tashkilotlar foydalanuvchilar bilan tariflarni kelishadi, muhofaza qilinadigan asarlardan foydalanish bo'yicha litsenziyalarni beradi,

asarlardan foydalanishdan tushgan mablag'larni o'z a'zolari o'rtasida taqsimlaydi hamda foydalanish tartibini nazorat qiladi [2].

Shuni ta'kidlash kerakki, bu kabi tashkilotlar tuzish tashabbusi bilan aynan muallif va huquq egalari chiqishlari lozim. Xususan, O'zbekiston Respublikasining “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida”gi Qonuni 56-moddasida fan, adabiyot va san'at asarlarining mualliflari, ijrochilar, fonogrammalarni tayyorlovchilar yoki boshqa huquq egalari o'z mulkiy huquqlarini amalga oshirish maqsadida o'z mulkiy huquqlarini jamoaviy asosda boshqaradigan tashkilotlar tuzishga haqli ekanligi belgilangan.

Tarixga nazar tashlasak, dastlab bu kabi tashkilot 1777-yilda tashkil etilgan va Dramaturglar huquqiy himoya qilish byurosi deb nomlangan. Ushbu byuro “Figaroning uylanishi” nomli mashhur asar muallifi Pe'r de Bomarshe tomonidan tashkil etilgan [3].

Jahon tajribasida mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqarish ikki xil tizimda tashkil etiladi. Birinchisi *raqobat tizimi* bo'lib, bunda faoliyat yo'nalishidan kelib chiqib, turli shu tusdagi tashkilotlar tuzilishiga yo'l qo'yiladi. Ikkinchisi esa *monopolistik tizim* bo'lib, bunda mamlakatda faqatgina yagona mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot tuzilishi belgilangan. Shandong Universiteti Huquq maktabi tadqiqotchisi Chenyi Zhao AQSh (*raqobat tizimi*) va Germaniya, Italiya (*monopol tizim*) davlatlarini ushbu yo'nalishlarga misol sifatida keltirgan [4]. Shuningdek, ushbu ro'yxatga Yaponiya, Meksika, Norvegiya, Polsha, Shvetsiya, Daniya davlatlarini ham kiritish mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, ba'zi bir davlatlarda mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar davlat ko'magida tashkil etilish amaliyoti ham mavjud (Masalan, Rossiya Federatsiyasi).

Butunjahon intellektual mulk tashkiloti bu kabi tashkilotlarni xususiy xarakter yoki davlat muassasasi xarakterini kasb etishi

mumkinligini bildirgan. Shuningdek, ularning asosiy vakolatlari quyidagi funksiyalar orqali bajarilishini qayd etgan: *monitoring qilish, muzokaralar o'tkazish, litsenziyalar berish, haq (gonorar)larni yig'ish va taqsimlash* [5].

Hozirda AQShda quyidagi 13 ta mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot tegishli ixtisoslik asosida faoliyat yuritmoqda:

- ACEMLA (Lotin Amerikasi bastakorlari, musiqachilari va yozuvchilarining huquqlari himoyasi);
- AFM & SAG-AFTRA, ASCRL (fotografiya asarlari);
- ASCAP (AQSh bastakorlari, mualliflari va nashriyotlari);
- BMI (Broadcast Music Inc.) (radio uzatuvchilar);
- Christian Copyright Licensing International, Christian Video Licensing International, Copyright Clearance Center, Global Music Rights, Motion Picture Licensing Corporation, SESAC (AQShda joylashgan fonogramma tayyorlovchilar huquqlari assotsiatsiyasi);
- SoundExchange (internet tarmog'ida huquqlar muhofazasi).

Ma'lumki, muallif yoki huquq egasi o'z asarlariga nisbatan huquqlarni boshqarishni mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqarish tashkilotlariga o'tkazadi. Bu jarayon esa litsenziyalash asosida amalga oshiriladi. Mualliflik huquqini litsenziyalashtirishni quyidagi shakllarda keltirish mumkin: birinchidan, jamiyat va iste'molchilar o'rtasida obro'ga ega bo'lgan foydalanuvchilar mualliflik huquqi bilan muhofazalangan asarlardan foydalanishda mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar bilan kelishadi va shartnomalar tuzadi; ikkinchidan, foydalanuvchilar litsenziya oladi va tegishli gonorarlarni to'lab boradi, o'z navbatida, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar tegishli haqni (ma'muriy xarajatlar uchun) chegirib olgan holda, uni muallif (huquq egasi)larga to'laydi;

mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar o'z reestridagi asarlardan foydalanish holatlarini nazorat qiladi va zaruriyatga ko'ra, yuridik harakatlarni amalga oshiradi [6].

Yuqoridagilardan tashqari mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar o'z a'zolariga (muallif, ijrochi, bastakor) o'zlariga tegishli asarlarning foydalanish holatlarini nazorat qilish bo'yicha funktsiya ham beradi [7]. Bu o'z-o'zidan mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar majburiyatlari qatoriga kirib, O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuni 59-moddasida majburiyatlar qatorida quyidagilar ham keltirib o'tilgan:

- haq to'lash bilan bir vaqtda huquq egalari ularning huquqlaridan foydalanilganligi to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan hisobotlarni taqdim etish;
- yig'ilgan haqdan faqat huquq egalari taqsimlash va to'lash uchun foydalanish;
- yig'ilgan haq summalarini asarlardan va turdosh huquqlar obyektlaridan amalda foydalanilishiga mutanosib ravishda taqsimlashi hamda muntazam to'lab borishi;
- yig'ilgan haqni bevosita huquq egalari taqsimlashi hamda to'lashi va (yoki) uni huquq egalari taqsimlash va to'lash uchun tegishli toifadagi huquq egalari manfaatlarini ifodalovchi boshqa tashkilotlarga shu tashkilotlar bilan tuzilgan kelishuvlar asosida o'tkazish.

Mualliflik huquqi obyektlari ro'yxatidan o'tkazilmasligi nuqtayi nazaridan, o'z navbatida, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarga huquqiy egalikni tasdiqlash va aniqlashtirish bilan bog'liq. O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuni 65-moddasiga ko'ra, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot mulkiy huquqlarini boshqarish shunday tashkilot tomonidan amalga oshirilayotgan shaxslarning buzilgan

mualliflik huquqlari va turdosh huquqlarini himoya qilib, qonunda belgilangan tartibda o'z nomidan ariza bilan sudga murojaat etishga haqlidir. Shuningdek, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot o'z huquqlari qatorida o'zi boshqarayotgan huquqlarni himoya qilish uchun zarur bo'ladigan har qanday yuridik harakatlarni bajarish huquqiga ega. Aynan ushbu turdagi tashkilot tomonidan mualliflik huquqlarini himoya qilish bilan bog'liq holatni quyidagi misol orqali ham ko'rish mumkin.

Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot va mualliflar o'rtasidagi huquqiy munosabatlar topshiriq shartnomasi xarakteriga ega hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 817-moddasiga ko'ra, topshiriq shartnomasi bo'yicha bir taraf (vakil) ikkinchi taraf (topshiriq beruvchi)ning nomidan va uning hisobidan muayyan yuridik harakatlarni sodir etish majburiyatini oladi. Vakil tuzgan bitim bo'yicha huquq va majburiyatlar bevosita topshiriq beruvchida vujudga keladi. Topshiriq vakil tomonidan bir yoki bir necha muayyan yuridik harakatlarni sodir etish yoki topshiriq beruvchining ishlarini uning ko'rsatmalariga muvofiq yuritish haqida berilishi mumkinligi belgilangan. Yana shuni ham qayd etish lozimki, odatda, amaliyotda mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar ko'proq muallif va bastakorlar mulkiy huquqlari himoyachisi sifatida ko'riladi. Bunga sabab ijrochilarning daromad olish manbalari ko'pligi, xususan, musiqiy "nashriyot"lar alohida o'rin tutishi qayd etiladi. Sababi musiqiy "nashriyot"lar, asosan, ijrochi yoki fonogramma tayyorlovchi yoki ovoz yozuvchi studiyalar bilan ishlaydi hamda daromad manbasi sifatida ijtimoiy tarmoqlar ko'rsatiladi (Youtube, Instagram kabi).

Vaholanki, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar ham turdosh huquqlar subyektlari mulkiy manfaatlarini ifodachisi hisoblanadi. Xususan, ushbu

jihat Jahon savdo tashkilotining TRIPS bitimi normalariga muvofiq keladi [8].

Joriy yilning 13-yanvar kuni fuqarolik ishlari bo'yicha Toshkent shahar Yakkasaro tumanlararo sudida mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot – da'vogar "O'zbekiston Respublikasi Mualliflik va turdosh huquqlarni himoya qilish jamiyati" o'z a'zosi, O'zbekiston xalq shoiri U. Azimov manfaatlari yuzasidan javobgar S. Javberdiyevga nisbatan mualliflik huquqi buzilishiga chek qo'yish, mualliflik huquqlari buzilganligi uchun tovon (kompensatsiya) puli va ma'naviy zararni undirish to'g'risidagi arizasi yuzasidan sud majlisi bo'lib o'tdi. Ahamiyatli jihati ushbu sud ishi o'zining yo'nalishi nuqtayi nazaridan O'zbekistonda ko'rib chiqilgan dastlabki sud ishlari qatoriga kiradi. Da'vogar, ya'ni O'zbekiston Respublikasi Mualliflik va turdosh huquqlarni himoya qilish jamiyati javobgardan muallif foydasiga 245 000 000 mln so'm tovon puli va 100 000 000 mln so'm ma'naviy zarar undirish hamda javobgar tomonidan qo'shiq qilib ijro etilgan "Karvon" she'rini turli ommaviy manbalar (internet, turli telekommunikatsiya tarmoqlari, ijtimoiy tarmoqlar)dan olib tashlashni so'ragan. Yuqoridagi sud majlisi qaroriga ko'ra, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot – O'zbekiston Respublikasi Mualliflik va turdosh huquqlarni himoya qilish jamiyatining da'vo arizasi qisman qanoatlantirildi. Sud qaroriga ko'ra, javobgar S. Javberdiyevdan bazaviy hisoblash miqdorining 200 baravari miqdorida tovon puli va 40 000 000 so'm ma'naviy zarar undirilishi belgilandi.

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 20-avgustdagi "Intellectual mulk obyektlarining huquqiy muhofazasi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi Qonuni bilan "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonunga zararlar yetkazilishi faktidan

qat'i nazar huquqbuzarlikning xususiyati va huquqbuzarning aybi darajasidan kelib chiqib, ish muomalasi odatlarini hisobga olgan holda, zarar qoplanishi o'rniga bazaviy hisoblash miqdorining yigirma baravaridan ming baravarigacha miqdorda to'lanishi lozim bo'lgan tovonni to'lashni nazarda tutuvchi qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritildi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuni 65-moddasiga muvofiq, muallif, turdosh huquqlar egasi yoki mutlaq huquqlarning boshqa egasi huquqbuzardan huquqlarni tan olishi, huquq buzilishidan oldingi holatni tiklashi va huquqni buzadigan yoki uning buzilishi xavfini yuzaga keltiradigan harakatlarni to'xtatishi hamda huquq egasining huquqi buzilmagan taqdirda, u fuqarolik muomalasining odatdagi sharoitlarida olishi mumkin bo'lgan, lekin ololmay qolgan daromadi miqdoridagi zararlarning o'rnini qoplashini talab qilishga haqli ekanligi belgilangan. Ushbu moddadagi "mutlaq huquqlarning boshqa egasi" deyilganda, aynan mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot nazarda tutilganligini ta'kidlash lozim.

Yuqoridagi norma orqali tovon miqdori chegaralarining qonunchilikka kiritilishi sudlar uchun javobgarlik chorasini belgilashda muhim asos bo'lib xizmat qiladi, deyish mumkin. Zero, ilgari bu kabi norma mavjud emas edi va sudlar tomonidan tovonni belgilash bilan bog'liq holatlar deyarli kuzatilmagan.

Mazkur sud ishida yana bir o'ziga xos jihat – unda muallif nomidan mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot da'vo ariza bilan chiqqanligidir. Ya'ni bu kabi jarayon ham O'zbekistonda ilk marotaba kuzatilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonunining 58-moddasiga ko'ra, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot o'zi qaysi huquq

egalarining nomidan ish ko'rayotgan bo'lsa, shu huquq egalarining nomidan va ulardan olingan vakolatlar asosida o'zi boshqarayotgan huquqlarni himoya qilish uchun zarur bo'ladigan har qanday yuridik harakatlarni bajarish huquqiga ega. Shuningdek, mazkur qonunning 65-moddasiga ko'ra, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilot mulkiy huquqlarini boshqarish shunday tashkilot tomonidan amalga oshirilayotgan shaxslarning buzilgan mualliflik huquqlari va turdosh huquqlarini himoya qilib, qonunda belgilangan tartibda o'z nomidan ariza bilan sudga murojaat etishga haqlidir. Demak, O'zbekiston Respublikasi "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonun normalariga muvofiq, bu kabi tashkilotlarga o'z a'zosi bo'lgan ijodkorlar nomidan ularning huquqlarini himoya qilish uchun barcha protsessual harakatlarni amalga oshirish vakolati mavjud, degan xulosaga kelish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2000-yil 28-apreldagi "Ma'naviy zararni qoplash haqidagi qonunlarni qo'llashning ayrim masalalari to'g'risida"gi 7-son qarorida ma'naviy zarar deganda, jabrlanuvchiga qarshi sodir etilgan huquqbuzarlik harakati (harakatsizlik) oqibatida u boshidan kechirgan (o'tkazgan) ma'naviy va jismoniy (kamsitish, jismoniy og'riq, zarar ko'rish, noqulaylik va boshqa) azoblar tushunilishi belgilangan. G'ayriqonuniy harakatlar (harakatsizlik)ning obyekti bo'lib fuqaroga tug'ilgan vaqtidan buyon va qonunga muvofiq tegishli bo'lgan nomoddiy manfaatlari (hayoti, sog'lig'i, shaxsning qadr-qimmati, ishchanlik obro'-e'tibori, shaxsiy hayotning daxlsizligi, shaxsiy va oilaviy siri), shaxsiy nomulkiy huquqlari (o'z nomidan foydalanish huquqi, mualliflik huquqi va boshqa nomulkiy huquqlarning intellektual faoliyat natijalarini qonunlarga ko'ra huquqiy muhofaza qilish) va mulkiy huquqlari (uy-joy daxlsizligi, mulk huquqi va boshqalar) buzilishi bo'lishi mumkinligi belgilangan [9].

Shuningdek, yuqoridagi sud ishi doirasida uchinchi shaxs sifatida O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Intellektual mulk agentligi ham jalb etilgan bo'lib, uning xulosasiga ko'ra, yuridik va jismoniy shaxslar asardan faqat huquq egasi yoki boshqa vakolatli shaxs bilan tuzilgan shartnomaga binoan, shu jumladan mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar bilan tuzilgan shartnomaga binoan yoxud ular bo'lmagan taqdirda, bu tashkilotlarning vazifalari va majburiyatlarini bajaruvchi tashkilot bilan tuzilgan shartnomaga binoan foydalanishlari mumkin. Agentlik

vakili ushbu ish doirasida yuqoridagilarga asosan, S. Javberdiyev muallifning roziligisiz uning asaridan foydalangan va "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuni talablarini buzganligini bayon qilib, qonun qaror qabul qilishini so'ragan. Shuni ta'kidlash kerakki, ilgari intellektual mulk sohasidagi vakolatli organ – O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Intellektual mulk agentligi aynan mualliflik huquqi himoyasi bilan bog'liq nizolarda deyarli ishtirok etmagan edi. Buni agentlikning quyidagi rasmiy hisobotlaridan olingan ma'lumotlar orqali ham ko'rish mumkin [10].

Jadval

Intellektual mulk agentligining intellektual mulk sohasidagi sud nizolarida ishtiroki yuzasidan statistikasi (2017–2019-yy.)

2017-yil							
Ishtirok etish maqomi	Ixtiro	Tovar belgisi	Seleksiya yutug'i	Foydali model	Sanoat namunasi	Mualliflik huquqi	Jami
Javobgar sifatida	1	13	-	-	5	-	19
Uchinchi shaxs sifatida	-	62	-	-	4	-	66
Jami:	1	75	-	-	9	-	85
2018-yil							
Ishtirok etish maqomi	Ixtiro	Tovar belgisi	Seleksiya yutug'i	Foydali model	Sanoat namunasi	Mualliflik huquqi	Jami
Javobgar sifatida	1	22	-	-	2	-	25
Uchinchi shaxs sifatida	-	61	-	1	-	-	62
Jami:	1	83	-	1	2	-	87
2019-yil							
Ishtirok etish maqomi	Ixtiro	Tovar belgisi	Seleksiya yutug'i	Foydali model	Sanoat namunasi	Mualliflik huquqi	Jami
Javobgar sifatida	-	30	-	-	-	-	30
Uchinchi shaxs sifatida	5	64	1	-	-	-	70
Jami:	5	94	1	-	-	-	100

Ushbu yo'nalishda faoliyat olib boradigan rossiyalik olim Sergey Zyatitskiy jamoaviy asosda mualliflik va turdosh huquqlarni boshqarishning quyidagi 3 ta asosiy turini ajratib ko'rsatgan [11]:

1) qisman jamoaviy boshqaruv yoki "agentlik turidagi jamoaviy boshqaruv";

2) asarlar va turdosh huquq obyektlaridan shartnomasiz va haq to'lagan holda foydalanish holatlarida jamoaviy boshqaruv;

3) "kengaytirilgan jamoaviy boshqaruv", mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarga o'z a'zolari, shuningdek boshqa huquq egalari manfaatlarini himoya

qilish yuzasidan harakatni amalga oshirish (shu jumladan, “blanket litsenziya” berish huquqini ham amalga oshirish).

Butunjahon intellektual mulk tashkiloti (BIMT) va YUNESKO mualliflik huquqida jamoaviy boshqaruvni rivojlantirish zarurligini ko'p bora ta'kidlab kelmoqda. Shuni ta'kidlash kerakki, Yevropa Ittifoqi Hamjamiyatining so'nggi yillardagi direktivalarida mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni boshqarishga doir masalalar asosiy joyni egallab kelmoqda.

Xususan, 2014-yil 26-fevralda Yevropa Ittifoqi parlamenti va kengashining 2014/26/EU-son “Yevropa Ittifoqi hududida musiqiy asarlardan hududlararo foydalanishni litsenziyalash”ga doir direktivasi qabul qilingan [12]. Mazkur direktiva huquq egalarining mualliflik va turdosh huquqlarga bo'lgan mulkiy huquqlarini yuqori darajada himoyalashga sabab bo'ldi. Shuningdek, ushbu hujjat ijodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishga katta ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar muallif yoki huquq egasining mulkiy huquqlari muhofazasi davrida huquqlarni ta'minlashi lozim.

Shuningdek, jahonda ikkita asosiy mulkiy huquqlarni boshqarish bo'yicha xalqaro tashkilot mavjud bo'lib, biri Muallif va bastakorlar jamiyati xalqaro konfederatsiyasi (CISAC) bo'lsa [13], ikkinchisi Reprografik huquqlarni takrorlash bo'yicha tashkilotlar xalqaro federatsiyasi (IFRRO) [14] hisoblanadi.

Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarga qo'yiladigan asosiy talablardan biri bu – ular faoliyatidagi shaffoflik va yig'ilgan mualliflik haqlarining belgilangan shartlarda va muddatda to'lanishidir. So'nggi yillarda O'zbekistonda ham bu kabi tashkilotlar soni ortib borayotganligi munosabati bilan Hukumatning “Mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish va ular faoliyatini tartibga solish to'g'risida”gi

qarorini qabul qilish va ro'yxatdan o'tkazish tartibi aynan mualliflik sohasidagi vakolatli organga yuklatilishi har tomonlama maqsadga muvofiq bo'ladi. Xususan, Belarus Respublikasi, Singapur, Filippin kabi davlatlarda intellektual mulk bo'yicha vakolatli organ tomonidan mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlarni ro'yxatdan o'tkazish (akkreditatsiya) tajribasi mavjud. Shu bilan birga, taklif etilayotgan ushbu qarorda mualliflik huquqi egalarining manfaatlarini himoya qilish maqsadida mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar ta'sischilarining minimal soni hamda ustav kapitali belgilab o'tilishi o'rinlidir. Zero, “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida”gi Qonunda ham ushbu tashkilotlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish shartlari va tartibi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanishi aytib o'tilgan.

Hozirda mamlakatimizda bir qator bu turdagi jamoat birlashmalari faoliyat boshlagan bo'lib, bugungi kunga kelib ularning soni o'sib (6 ta), faoliyati takomillashib bormoqda. Xususan, birgina 2019-yilda 3 ta mualliflik jamiyati O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligidan nodavlat notijorat tashkiloti sifatida ro'yxatdan o'tkazildi. Taqqoslash uchun bunday tashkilotlar Ozarbayjonda 2 ta, Turkiyada 28 ta, Tojikistonda 2 ta, Qozog'istonda 8 tani tashkil etmoqda. Qirg'izistonda esa Qirg'izpatent tomonidan mualliflar va huquq egalari uchun foydalanuvchilardan mualliflik haqlarini yig'ish va taqsimlash ishlari amalga oshiriladi.

Xulosalar

Yuqoridagilardan kelib chiqib, so'nggi yillarda O'zbekistonda mualliflik huquqi bilan bog'liq nizoli ishlar oshib bormoqda. Bu esa o'z-o'zidan ushbu yo'nalish institutlari (mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar) faol ishlayotgani hamda ijodkorlarning o'z huquqlarini tushunib yetayotganidan darak beradi. Shu bilan birga, hozirda O'zbekistonda mualliflar va huquq egalarining mulkiy huquqlari himoyasini

ta'minlashga doir bir qator islohotlar amalga oshirilayotganini ta'kidlash kerak. Xususan, mualliflar, turdosh huquq egalari hamda boshqa huquq egalarning qonuniy huquq va manfaatlarini, ularning mualliflik haqi (gonorar) adolatli olinishini ta'minlash shular jumlasidandir.

Shu bilan burga, Butunjahon intellektual mulk tashkiloti iqtisodiyoti o'tish davridagi davlatlar uchun intellektual mulk siyosatini ishlab chiqishda mualliflar va ijrochilar jamiyatiga alohida urg'u bergan [15].

Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar yo'nalishidagi tadqiqotlardan kelib chiqib, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar faoliyatiga doir quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

birinchidan, mulkiy huquqlarni jamoa bo'lib boshqarish bilan shug'ullanadigan tashkilotlar huquq egalari shartnoma asosida o'tkazgan huquqlarnigina amalga oshirishi lozim;

ikkinchidan, subyektlar (muallif, huquq egasi) xohlagan vaqtda bu tashkilotlarning

nazorat qilish huquqiga ega bo'lish imkoniyatini olishi kerak;

uchinchidan, mulkiy huquqlarni jamoaviy asosda boshqaruvchi tashkilotlar mualliflik huquqining turli sohalari bo'yicha tuzilishi mumkin;

to'rtinchidan, tashkilotlar huquqlarining mulkiy huquqlarini boshqarish, ya'ni asarlardan foydalanganda, haq yig'ish bilan shug'ullansa-da, lekin ular tijorat tashkilotining vazifasini bajarmasligi va o'z xarajatlarini huquq egalarning ajratmalari hisobidan qoplashi lozim;

beshinchidan, bu tashkilotlar huquq egasining topshirig'iga muvofiq, huquqlarni uchinchil shaxslarga ham o'tkazish (litsenziya asosida) funksiyasini amalga oshirishi mumkin.

Mazkur takliflar bo'yicha ishlarning to'g'ri va tizimli tarzda yo'lga qo'yilishi, o'ylaymizki, mualliflik huquqi himoyasini ta'minlashga, bu orqali esa ijodkorlar mehnati uchun tegishli haqlar to'lanishi hamda madaniyat va san'atning mualliflik huquqiga doir qoidalar asosida rivojlanishiga olib keladi.

REFERENCES

1. Copyright Industries in the US Economy. Available at: <https://www.iipa.org/files/uploads/2020/12/2020-IIPA-Report-FINAL-web.pdf/>.
2. Collective Management Organisations and competition law. Available at: <https://chambers.com/articles/collective-management-organisations-and-competition-law-2/>.
3. Fichor M. Collective management of copyright and related rights. Jeneva, 1990, p. 98.
4. Zhao Ch. A Study on the improvement of collective management system of copyright in the digital era. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, vol. 554, pp. 33-38.
5. Collective Management of Copyright and Related Rights. Available at: <https://www.wipo.int/copyright/ru/management/index.html/>.
6. Zhang Z. Rationale of collective management organizations: an economic perspective. P. 75. DOI: 10.5817/mujlt2016-1-4/.
7. Collective Management of Copyright and Related Rights. World Intellectual Property Organization. Available at: <http://www.wipo.int/copyright/en/management/> (accessed 11.05.2017).
8. World Trade Organization (WTO). Available at: <https://wipolex.wipo.int/ru/text/329636/>.
9. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Intellektual mulk agentligi yillik hisobotlari [Annual reports of the Intellectual Property Agency under the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan]. Available at: <http://www.ima.uz/uz/nashrlar/yillik-hisobot/>.

10. Zyatskiy S.B. Problemy realizatsii avtorskix i smejnix prav na kollektivnoy osnove v usloviyax razvitiya novyx texnologiy [Problems of implementation of copyright and related rights on a collective basis in the context of the development of new technologies]. PhD thesis. Moscow, 2003.

11. Directive 2014/26/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014. On collective management of copyright and related rights and multi-territorial licensing of rights in musical works for online use in the internal market. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0026/>.

12. International Confederation of Societies of Authors and Composers. As of January 1, 2001, CIS-AC had 181 member, 1998, 2 F.C. 22. Organizations, though not all would qualify as active CMOs. Available at: www.cisac.org/.

13. International Federation of Reproduction Rights Organizations. As of August 13, 2001, IFRRO had 95 members, including 39 CMOs. Available at: www.ifrro.org/.

14. Yuldashov A. Intellektual mulk bo'yicha milliy strategiyalarning ahamiyati va Butunjahon intellektual mulk tashkilotining bu borada tutgan o'rni [The importance of national intellectual property strategies and the role of the World Intellectual Property Organization in this regard]. *Yurist axborot-nomasi – Legal information*, 2020, no. 1 (2), pp. 53-59. Available at: <https://yuristjournal.uz/index.php/lawyer-herald/article/view/56/39/>. DOI: 10.26739/2181-9416-2020-2-7/.

15. Yuldashov A. Mualliflik huquqi muhofazasini ta'minlashning zamonaviy usullari: blokcheyn texnologiyasi misolida [Modern methods of copyright protection: the example of blockchain technology]. *Yurisprudensiya – Jurisprudence*, 2022, Special iss., vol. 1, pp. 69-75. Available at: https://www.researchgate.net/publication/359231131_yurisprudensiya_maxsus_son_i_qism_yurisprudensiya_huquqiy_ilmiy-amaliy_jurnali/.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Nodirbek Salayev

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i

Mas'ul muharrir: D. Xudoynazarov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, K. Abduvaliyeva,
F. Muhammadiyeva, Y. Yarmolik

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

E-mail: tn.tdyu@mail.ru

Jurnal 05.05.2022-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 20,88 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma: № 14.

TDYU tipografiyasida chop etildi.